

Péntek Imre

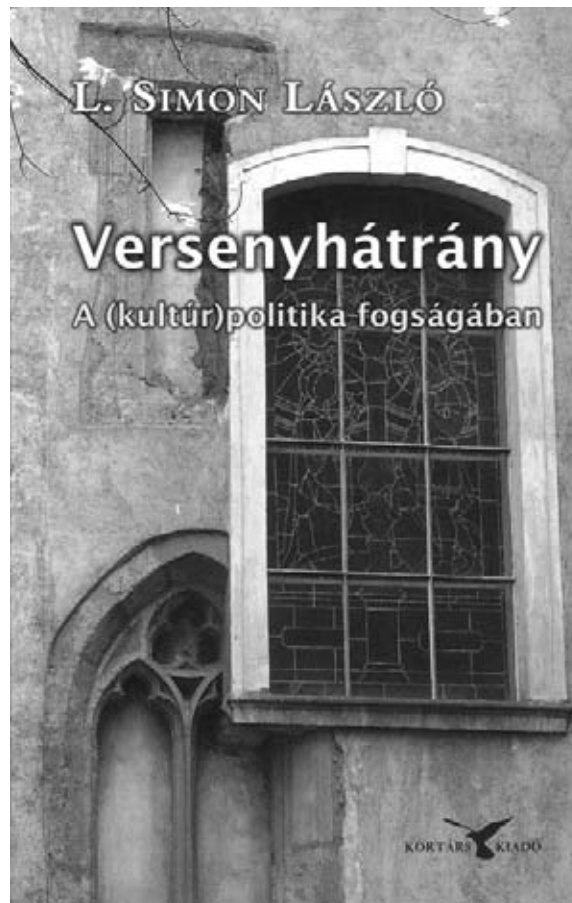
Értékteremtés (közvetítés) és (állami) mecenatúra

L. Simon László: Versenyhátrány – A (kultur)politika fogságában

A kulturális élet szereplői, résztvevői – közintézmények dolgozói, népművelők, szakterületek kutatói, alkotóművészek – egyik legkiszolgáltatottabb rétege a magyar társadalomnak. Bármilyen gazdasági nehézség lép fel, az elsők között kurtítják meg a kultúrára fordítható pénzeket. Olykor az autonómia igénye és politikai erőter hatásai között kell egyensúlyozniuk, ha pedig elkötelezettek valamelyik oldal irányába, bizony számíthatnak az ellenérdekelt fél bizalmatlanságára, negatív diszkriminációjára. Egyszóval: nehéz eligazodni ebben a megosztott világban, ahol a humán műveltségű „naivak” állnak szemben egy profin kiképzett, jogi-közgazdasági- államigazgatási ismeretekkel felvértezett vezetői garnitúrával. A kultúra „csinálói” a „pénzosztókkal”. Nem kétséges, kinek az érvei győznek...

Mindez L. Simon László: *Versenyhátrány – A (kultur)politika fogságában* című könyvét olvasgatva jutott eszembe. S maga is ír egy helyütt erről az áldatlan helyzetről, amikor a következőket fogalmazza meg: „még maguk a kulturális élet aktív alakítói is nehezen tudják összefoglalni mai hazai kulturális viszonyaink legsúlyosabb – részben elméleti, részben gyakorlati – problémáit.” Hát, valóban, nehéz áttekinteni a politikai érdekektől, a „váltógazdálkodástól” felszaggatott terepet. Pedig a lényeg az lenne, ami a dolgokat előbbre vinné: „az értékteremtő kultúrpolitika”. Ám ennek mennyi és miféle akadályai vannak, arra nem egyszerű a válasz.

A költő-szerkesztő mégis vállalkozik a vizsgálódásra, a statisztikai adatok, parlamenti jegyzőkönyvek, miniszteri „kiáltványok” tanulmányozására, tájékozódik az országos és megyei kulturális intézmények finanszírozásáról, s megpróbálja nyomon követni a jelenlegi (balliberális) kulturális kormányzat deklarált és valóságos törekvéseit. Jó mindezt tudni, átgondolni: mert csak így nem válunk a (kultur)politika foglyaivá. Sőt, túszaivá. S miközben elismeri a politika meghatározó jellegét, maga is alkotó emberként kísérel meg feloldani az ellentmondást, ami a kettő között feszül: „úgy tulajdonítok kiemelt jelentőséget a politikának, hogy közben...nem egyszer éppen a mai politika ellenében akarom megvédeni, bizonyos értelemben a politika fölé emelni a kultúrát.”

Kövessük hát gondolatmenetét, mely gyakran a jelen ellentmondásaiból indul ki (olykor éles kritikát fogalmazva), s polemikus jellegű előkészítés után vonja le a megfelelő (megszívlelendő) konzekvenciákat. Az utóbbi öt év folyamatai adják a bizonyító-és érvanyagot, s ezek nem hízolgóek a kulturális tárca, mint legfőbb irányító, „vezetésttechnikai irányváltásaira”.

Az „alulfinanszírozott kultúra” problémáit nem oldotta meg Bozóki András miniszteri kinevezése, a nagy távlati tervek szövögetése, kampányötletek erőszakolása és a napi pragmatizmus (lásd pénzvisszatartás, összegek zárolása), mely csak az érdekeltek heves tiltakozását váltotta ki. A kulturális járulékkal való „játszozás”, a különböző művészeti szervezetekkel való eredménytelen tárgyalások, folytonosság helyett radikális – kétes irányú – átszervezések, a szakmai egyeztetések elmaradása – végül a kultúra állami popularizálásába torkollott. A nemzeti örökségvédelem mellékes kérdéssé vált, a „közkinccsprogram” nyitottságából csak annyi valósult meg, hogy a művelődési házak soha annyi árúst nem kényszerültek fogadni, mint ebben az időben. Az új kurzus ígéreteiből alig valósult meg valami. A forrásnövelés helyett maradt a csökkenés.

A 2006-os „váltás” már eleve nem ebből a meggyengült pozícióból indult: a további leépülés felé. A finanszírozás „új modellje” kimerült az újabb megszorításokban, összevonásokban, központosításban. A Hiller István ígerte „fordulat” egy területen bizonyosan megtörtént: a tárca nevéből eltűnő „nemzeti” jelző jelezte, hogy globális kihívásokra adandó válaszok elmaradnak, a beköszöntőben emlegetett nemzeti identitásörzés, egy újfajta nemzeti identitás megteremtése – csupán hangzatos deklaráció maradt. (A Tengertánc program sikerét ellensúlyozza a PANNK – a kétes könnyűzenei, populáris műfajok támogatása.) Az irodalmi és könyvszakmai területen komoly feszültségek keletkeztek, az írószervezetek működési támogatásának drasztikus csökkentése, a Magyar Könyv Alapítvány ellehetetlenítése, a könyvkiadás forrásainak elvonása – nem éppen kedvező fejlemények. Az az elgondolás, hogy széles közönséget vonzó, nagy médiafelületet biztosító rendezvényeket kell a kulturális terület centrumába állítani, mint fő vonzerőt, még az Orbán kormány alatt kialakult. Kétségtelen, ezek a kiemelt nemzetközi projektek, mint a Van Gogh-kiállítás, komoly sikert arattak. Csalódást keltett viszont az Illyés Közalapítvány megszüntetése, mely a határon túli magyarság kultúrájának legszakszerűbb, legszélesebb körű gondozója-támogatója volt. Mintha a „vízfejű” főváros túlon túl nagy szerepet játszana ebben a sajátos kultúrpolitikában. Pedig a kulturális intézményrendszer jelentős részét a vidéki önkormányzatok tartják fenn, egyre csökkenő költségvetésükből. A 2006-os helyhatósági választások eredményeként a megyék és a vidéki nagyvárosok többségében a polgári erők váltak domináló elemmé. A kormányzati erők rögtön visszavágtak: erőteljes régiósításban kezdtek, s a megyék elsorvasztása (ismét) napirendre került. Újabb csapásként a nagy építési, útépítési régészeti feltárások után járó összeget elvonták, központosították. (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat címén.) A „kulturális modernizáció” nagyjából azt jelentette, a nemzeti értékek szinte minden téren háttérbe szorultak. Tanulságos az a fejezet, amely áttekinti a „kulturális emlékezet düledező megyei bástyáit”. A piaci hatások „begyűrűzése”, a fogyasztói szokások médiumok általi erőteljes befolyásolása ebben közegeben érezhető leginkább. A globális hatások ellenszere: a kulturális lokalitás. A helyhez kötöttség nem csak hátrány, erőforrás is lehet, a jó értelemben vett lokálpatriótizmus, a helyi színek, ízek alternatívát kínálhatnak a „világháló” trendjeivel, divatjaival szemben. A lokális identitások a nemzeti identitás szerves részei, ezért ápolásuk alapvető érdek. Fenntartásukra komoly figyelmet és támogatást kell(ene) fordítani. Ezek a tevékenységek a megyei kulturális intézményrendszer keretében zajlanak, amely a megfelelő szintű állami támogatás nélkül ki van szolgáltatva a neoliberais elképzeléseknek, privatizálási törekvéseknek, az „önfenntartásra” való buzdításnak.

A finanszírozási gondok (az állami forráskivonás) miatt a legsúlyosabb a helyzet a szerző szerint a múzeumok terén. „A fililék egy része már a települési önkormányzatok kezelésébe került, ami ugyan csökkenti a megyei kiadásokat, de elvesz az egységes szakmai irányítás. (Az értékes ingatlanok pedig kiszámíthatatlan érdekek hálójába kerülhetnek.) A közgyűteményi, közművelődési normatív csökkenésén túl problémát okoz az intézmények feladatainak átgondolatlansága, a feladatkörök átfedése vagy az ésszerű együttműködés elutasítása. A megyei művelődési központok kötelező és ajánlott feladatköreinek aránya, a városi funkciók ellátása, szerepük a kistérségi szolgáltatásokban – mind-mind megoldandó kérdés, amelyek háttérben ott leselkedik a „költség-hatékonyság” árnyéka.

Míg az előző fejezetek erősen kötődtek a valóságos – nem túl kedvező folyamatok – elemzéséhez, a kötet második fele inkább elméleti kérdéseket boncolgat. A *Hatalom-hivallás-eszköz* című fejezet például, azt vizsgálja, hogy bizonyos körök miért a kultúrát tekintik hatalmi pozíciójuk építése eszközének? Kik azok, akik a kortárs irodalom és művészet sokszínűségét és gazdagságát leszűkítik, eltorzítják vagy egyoldalúan tállják? Kik azok a médiamanipulátorok, akik a populáris (nagy)városi (szub)kultúra jelenségeit favorizálják a magyar kultúra, művészet és hagyomány rovására?

A válasz nem egyszerű. Nyilván értékpreferenciák mentén alakul(nak) ki a jelen viszonyok. (Bárhogy tagadják ezt a „megvalósítók”.) Amelyek bizonyos politikai kultúrához, gondolkodáshoz köthetők. S amelyek többé-kevésbé ma az állami befolyásolás lehetőségeit is birtokolják.

A szerző szerint „állami szintű” megoldások szükségesek több területen, ahonnan a liberális elképzelések szerint, ki kell vonulnia az államnak. A kulturális javakhoz való hozzáférés, a kulturális értékkeremtés és örökségvédelem, az elmélyült szakmai munka ellehetetlenülése, a csoportérdekeknek való kiszolgáltatottság, a pályázati rendszer terén újra kell „gombolni a kabátot”. Számomra kétséges, hogy létrejön az az ideális állapot (államigazgatási felismerés, Pozsgay Imrét idézve), mely szerint az állam(igazgatás) nem teremti a kultúrát, „de igen nagy szerepe van abban, hogy megfelelő feltételeket” teremtsen a kultúrának. Az a bizonyos „örök konfliktus” (mennyire szólhat bele a megbízó a születendő alkotásba?) aligha fog elenyészni a közeljövőben. Az állami magatartás – bizonyos tipológia szerint – négyféle lehet: rásegítő, mecénás, menedzser típusú, művezető. Ma – legalábbis Harsányi László, az NKA elnöke szerint: „ a menedzser típusú felfogás keveredik a mecénási gyakorlattal”. (Szerintem nem valami eredeti felismerés – de arra alkalmas, hogy elkenje a felelősség kérdését.) Az állami szerepvállalás – L. Simon szerint – kikerülhetetlen. A „kulturális szolgáltatásoknak az állam a közjó képviselőjében tulajdonosa, megrendelője vagy támogató mecénása

lehet.” Ez már Lányi András meglátása – s az ilyesfajta hozzáállás hosszú távon képvisel(het)i a nemzeti kultúra, örökség érdekeit. S épp elég példát láthattunk, főként az utóbbi öt évben, hogy az állam (önkormányzat) lehet jó vagy rossz tulajdonos, mindez értékválasztás és személyi alkalmasság kérdése.

A pályázati rendszer mindenhatóságába vetett bizalom is erősen megcsorbult. A szakemberek (kis ország vagyunk) összefonódása, a politikai elfogultság, az elosztás decentralizálásának hiánya (lásd: a szubszidiaritás elve), aminek főként a vidéki intézmények, műhelyek, alkotók látják kárát, vitathatóvá teszi a nyilvánosságra kerülő/hozott eredményeket. E téren is folyik egy vita: bizonyos felfogás szerint az „önkormányzati költsékezés” elérte végső határát, s legfeljebb a „szinten tartás” jöhet szóba. Elég téves elképzelés ez, az évről-évre csökkenő állami támogatás (visszaosztás) költségvetési számaint ismerve. Sokkal karakteresebb megkülönböztetést kellene tenni a működési és a program-típusú támogatások között. (Önkormányzati szinten létezik az „alanyi jogú támogatás”, míg a központi támogatások esetében keveredik a két szemlélet.) Szorgalmazni kellene az értelmes, tehermentesítő „közszolgálati szerződések” megkötését azokkal a szervezetekkel, amelyek erre alkalmasak.

Újra kellene gondolni a kulturális javak, termékek terjesztésének rendszerét, azt, hogy a megszülető kortárs művek eljussanak a legszélesebb körű közönséghez. A különböző terjesztési formák támogatása nagy segítséget jelenten, legfőképpen a kis, szinte minimális apparátussal dolgozó-működő kis, többnyire az ország peremén elhelyezkedő alkotó műhelyek számára. Az így jelentkező „versenyhátrány” (lásd: távolság) csak növeli a kibontakozó alternatívák és a „központi” kánonok közötti (már-már feldolgozhatatlan) különbséget. Ezt a hátrányledolgozó tevékenységet addig kell folytatni – L. Simon szerint –, míg „előbb-utóbb belátják (a jelenlegi kulturális hatalom birtokosai), hogy nem csak egyféleképpen lehet látni a világot, akik erről éppen bennünket akarnak meggyőzni, akik harsány könyvborítóikról is ezt üzenik: There is always more than one way of looking at the world.”

A „versenyhátrány” további körülményeit, a szemlélet és megközelítés torz aspektusait tárják fel a további fejezetek. Az új koncepció – melyet Bozóki András fogalmazott meg „miniszteri kiáltványában” – „mindennek van létjogosultsága, a kulturális szabadság jegyében”. Az a baj – túl azon, hogy ez a „minden” nincs kellően definiálva –, hogy mégis a támogatási döntések nagyon is egy irányba húznak. A köznapi gondok (fűtésszámlák, stb.) félresöpörése aligha „szabadítja” fel a nagy távlatokat, (hozza el a Nagy Könyv mennyországát), nyitja ki a „zárt” intézmények struktúráit. A digitalizálás bővölete (bizonyos részterületeken) nem oldja meg a nemzeti kultúra átfogó digitalizálásának problémáit.

Téveszme, hogy a nemzeti kultúra ápolása, kiteljesítése csak(is) bezárkózást jelen(he)t, s a különböző társadalmi csoportok (kisebbségek) folytonosan átrendeződő mozaikjából áll össze. A nemzeti kultúra elsősorban folytonosság és (időben jól körvonalazható) hagyomány, identitásképző (alap)elem. Ezt az évszázadok alatt, több nemzedék által létrehozott tudásanyagot (és érzelmi viszonyt) eliminálni, összekötő-mozgósító erejét lebecsülni – több mint bűn. Hiba. (Erről jut eszembe, amit nem tudok meghatottság nélkül felidézni: az idős, beteg Márai 1984-85-ben esténként, éjjelenként Babitsot, József Attilát, Vörösmartyt és Berzsenyit olvas. S aztán Aranyról a következőket írja: „Később Daliás idők. A bűbájos első ének, mikor Lajos király álruhában megszáll az öreg Rozgonyi és a szépséges Piroska háznál. A szavak íze, illata, mint a friss sütetű soroksári kenyér. Szépséges hazám, magyar nyelv, csak ez maradjon az utolsó pillanataig.”) Mindezt „pisszegő teremőrnék” tekinteni – ahogy Bozóki András teszi –, valóban vállalhatatlan „versenyhátrány” (lenne) a körülöttünk folyó kulturális versengésben. A hagyomány persze nem jelenthet fundamentalista konzervativizmust, bezárkózást, új iránti érzéketlenséget. A hagyomány akkor él(tet), ha minden nemzedék a maga szempontjai szerint újraértelmezi. Egyet lehet érteni a szerzővel, aki ezt írja: „A nemzeti tradíció ápolása sosem jelentette azt, hogy megőrizzük a hamut, hanem hogy nem engedjük kialudni a parazsat.”

Azt hiszem, a jövő kultúrpolitikájának kialakításában fontos szerepet játszik majd a néhány gondolat, amelyet a Konzervatív politika- nyitott értékrend című fejezet felvet. (A jobboldal felé is kritikusan.) Ennek első részében valóságos konzervatív „hitvallás” fogalmazódik meg, azt hiszem, nem érdektelenül. (Mindkét tábor figyelmébe ajánlva.) A „konzervatív politika...fontosnak tartja a szabad sajtó támogatását, de nem törekszik az ország kettéosztására... elsődleges feladatai közé tartozik a konzervatív értékrend vonzóvá tétele.. a hitelesség és szakértelem elsődlegesen fontos a folyamatos értékteremtéséhez...” S egy felismerés, aminek a kulturális életben ma lehetetlenség érvényt szerezni: „egymás mellett több, egyaránt autentikus értékrend létezhet...” Ma nem vitázó, hanem egymásról tudomást sem vevő „értékrendek” léteznek egymás mellett. S még egy: „a politikai konzervativizmus nem feltétlenül esztétikai konzervativizmust”. Értekezik a „jobboldali kultúrpolitika hiányáról” is, Láncki András idézve: „nincs politikai siker rétegzett kulturális háttér nélkül. Az egyik legnagyobb hiányossága a jobboldalnak, hogy a kultúrában rejlő ízlésformáló erőt nem használja ki eléggé.” Ami nyilvánvaló: erőteljes kulturális építkezésre van szükség. Ahogy Orbán Viktor 2006. évi Kultúra napi beszédében megfogalmazta: „az állam és a politika feladata nem az, hogy megmondja, mi legyen a magyar kultúra, milyen legyen, és milyen ne

legyen, mi tartozzon bele és mi nem. Hanem az, hogy lehetőséget biztosítson a magyar embereknek a magyar kultúra ápolására, terjesztésére, megújítására, hogy megteremtse a kereteket ahhoz, hogy az alkotók és a közönség kialakítsák a globális áradattal versenyképes 21. századi magyar kultúrát". Remélhetően, erre a sokak által várt „fordulatra” hamarosan sor kerül.

Szemléletes képet kapunk még az irodalmi élet anomáliáiról, a támogatások „irányultságairól” (vagy elmaradásukról), a véleményüket vállalók büntetéséről. (Lásd: Nagy Gáspár hosszan sorolható mellőzései.) Az irodalmi élet intézményrendszerének (szervezetek, lapok, kiadók) fenntartásához az állam kevésbé, míg az önkormányzatok jelentős összeggel járulnak hozzá. Azok a bizonyos „kis kiadók” – mint amilyen a Pannon Tükör Kiadó is – adják ki az élő szépirodalom nyolcvan százalékát. (Elgondolkodtató adat...) A külföldi párhuzamok keresése helyett a saját rendszerünket kellene kialakítani. S ezen belül is nehéz helyzetben lévő, a központtól távol dolgozó irodalmi-művészeti műhelyeket pozitív diszkriminációban kellene részesíteni, kiemelten preferálni. Gondoljunk csak bele, a minőségi kultúra elfogadtatásában mekkora szerepük van! Egy olyan közegben, amelynek az „ellenállásával” szinte naponta meg kell küzdeni. A szerző szerint

„Valóban új rendszerre van szükség, de annak bevezetése előtt néhány dolgot ki kell mondanunk...a magyar állam az összes magyar folyóirat éves támogatására egy közepes színház éves támogatásának töredékét fordítja.” Egyszóval, ahhoz, hogy az irodalom olvasása ne csak az irodalmárok kiváltsága legyen, meg kell(ene) erősíteni a közvetítő eszközöket, a rendhagyó irodalomórát, a megyei lapok kritikai rovatát, a helyi értékrendek szakmai hitelét.

L. Simon többször idézi Klebelsberg Kuno írásait, gondolatait, joggal hivatkozva időszerűségükre. A kötet elején található ez a részlet, a miniszter beköszöntő beszédéből, mely beiktatásakor hangzott el, 1922-ben: „Akül-és gazdaságpolitika agilitásával és rugalmasságával szemben a kultúrpolitika a pillanatnyi változásoktól való bizonyos függetlenséget kíván meg. Ezt hosszú lejáratú váltóhoz hasonlíthatjuk, és lényege főleg általa van meghatározva, hogy mindig a jövő generáció számára dolgozik...Elsősorban és mindenek fölött törekvésünk arra irányul, hogy kultúrpolitikánkban általános nemzeti álláspontot foglaljunk el...” A rendszerváltás előérzetének idején hallottam ezt a mondást: Jövünk a múlt. Úgy vélem, mélységes igazságot tartalmaz ez a kissé provokatív megfogalmazás. És nehéz lesz kitérni előle.

Oravecz Viktória:
Ringispil
Párizsban